

O'YIN MAKTABGACHA TARBIYA YOSHIDA YETAKCHI FAOLIYAT SIFATIDA

Abdullayeva Ma'mura Qosimjon qizi.

Qarshi Davlat universiteti.2-bosqich magistratura.

Psixologiya faoliyat turlari bo'yicha.

Mashrabova Ma'muraxon Dilmurod qizi

Namangan Davlat universiteti Pedagogika

nazariyasi va tarixi yo'nalishi 2-bosqich magistranti

ANNOTATSIYA

Maqolada o'yin maktabgacha tarbiya yoshida yetakchi faoliyatning dolzarb muammolari va ularni bartaraf etish yo'llari, Ko'pchilik psixologlar hamda pedagoglar o'yinning psixologik masalalari bilan bevosita shug'ulaninb,o'yinlarning bolaning psixik kamol toptirishdagi ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: psixologlar, psixik, sezish, idrok, diqqat, xotira, tafakkur, xayol , iroda.

АННОТАЦИЯ

В статье освещаются актуальные проблемы ведущей игровой деятельности в дошкольном возрасте и пути их преодоления, Психологическими проблемами игры занимаются непосредственно многие психологи и педагоги.

Ключевые слова: психологи, экстрасенс, восприятие, восприятие, внимание, память, мышление, воображение, воля.

ANNOTATION

The article highlights the actual problems of leading activities of play at the age of preschool education and ways to overcome them. Many psychologists and pedagogues deal directly with the psychological issues of play.

Keywords: psychologists, psychic, perception, perception, attention, memory, thinking, imagination, will.

KIRISH

Jamiyatning ma'naviy takomili unda amalga oshiriladigan ta'lim-tarbiya ishlarining mazmuni, shakl va mohiyatiga bog'liqdir. SHu boisdan ham ta'limdagi yangilanishni, respublikamizda amalga oshirilayotgan bosqichma - boskich ta'lim tizimini pedagogik talqin qilish, bu jarayonni samaradorli kechishini ta'minlash zaruriyati yuzaga keladi. Haqiqatdan ham o'yin har bir yosh bosqichda bolaning tevarak atrofdagi hayotni va kishilar o'rtasidagi turli munosabatlarni har tomonlama bilib olishga qaratilgan faoliyatidir.

ASOSIY QISM

Maktabgacha yoshdagi bolaning o'yin faoliyati mazmun jihatdan har kungi vaziyatga qarab o'zgarib turadi. O'yin doimo o'zgarib turganligi tufayli bola o'ynab charchamaydi, zerikmaydi. Bolaning atrof muhitga kishilarga, narsalarga va o'ziga bo'lgan turli munosabatlari mazmun hamda shakl jihatdan har doim o'zgarib turadigan o'yin jarayonida namoyon bo'ladi. Bolalarning turli ehtiyojlari, istak va qiziqishlari, qobiliyatlari hamda bir qancha shaxsiy fazilatlarini o'yin jarayonida bevosita rivojlanadi. O'yin jarayonidagi bolalar faol faoliyatining psixik taraqqiyot uchun ahamiyati shundaki, bolalarning turli sifat va fazilatlarini o'yin jarayonida faqat namoyon bo'libgina qolmasdan, bunda sifat va fazilatlar mustahkamlanadi, o'zlashtiriladi. SHuning uchun psixologiya nuqtai nazardan oqilona ya'ni to'g'ri tashkil qilingan o'yin bola shaxsini har tomonlama o'stiradi va shuning bilan birga bolaning butun psixik jarayonlarida sezish, idrok, diqqat, xotira, tafakkur, xayol va irodani ildam rivojlanishiga yordam beradi.

O'yin o'z mohiyati jihatidan katta kishilarning hatti -harakatlari va xulq-atvorlariga faol taqlid qilishdan iborat bo'lishi tufayli bolalarda ma'naviy sifatlarning mustahkamlanishi uchun va odob-axloq qoidalarini bilib olishlari uchun keng imkoniyatlar beradi. Maktabgacha yoshdagi bola o'yin jarayonida tabiiy yoki muallimlik rolini bajarayotgan bo'lsa, shu kasbga tegishli barcha sifatlarni namoyon qilishga intiladi. Ular o'yinga juda berilib ketsalar, bajarayotgan rollariga xos sifatlarni shunchalik samimiy, ijodiy tarzda namoyon bo'ladi. Bolalar uchun o'yin mazmunining hech bir chegarasi yo'q. Maktabgacha yoshdagi bolalar kattalar hayotini hamma tomonlarini o'z o'yinlarida aks ettira oladilar.

O'yinning ahamiyati bola shaxsining o'sib kamolotga etishiga ta'sir ko'rsatishdan iboratdir. O'yin har bir yosh bosqichida bolaning tevarak atrofdagi dunyoni va kishilar o'rtasidagi munosabatlarni bilib olishni ifodalaydi. Bolaning moddiy dunyoga, kishilarga o'z-o'ziga munosabati o'zgarayotgan o'yinda namoyon bo'ladi. Bolalarning ehtiyojlari, istak, qiziqish (xavas) lari bevosita o'yinda ifodalanadi. O'yin bolalarning xayolparastligi tufayli narsalar va kishilar dunyosini ular uchun ma'qul tomonga "o'zgartirish" imkoniyatini beradigan faoliyatdir. Ma'lumki, bolalarning asosiy vaqti o'yin bilan o'tadi. O'yin maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlanishining muhim vositasi, ularning asosiy faoliyati bo'lib hisoblanadi. O'yin jarayonida bola shaxsi faoliyat sub'ekti sifatida shakllana boshlaydi. O'yin uzoq davrlardan beri mashhur olimlar, pedagog-psixologlar, faylasuflar, sotsiologlar, etnograflar va madaniyat arboblari diqqatini o'ziga qaratib kelingan dolzarb mavzudagi muamolardan biridir.

Go'dakning bir yoshgacha davrdagi psixologik xususiyatlarini o'rganish bo'yicha qator tadqiqotlar mavjud. Shular orasida N.L.Figurin, M.P.Denisova, M.Yu.Kistyakovskaya, A. Vallon, D.B.Elkonin, E.A.Arkin, S. Fayans, Sh.Byuler, F.I.Fradkinalarning asarlari aloqida aqamiyatga molikdir. S. Fayans tajribasida go'dakka chiroyli jozibador va o'yinchoqlar 9 sm masofadan ko'rsatilganda u butun vujudi bilan ularga intilgan, keyinchalik oraliq 60 sm bo'lganida bolaning intilishi, qo'l cho'zishi, sustlashgan, cho'zilishi, itiyorsiz qarakati mutlaqo so'ngan. U o'yinchoq bilan bir qatorda turgan katta kishiga qam ana shunday befarq qaragan. Masofaga qanchalik qisqarsa, bolaning unga intilishi, qiziqishi shunchalik kuchayib borishini kuza'tish mumkin. Tadqiqotchi A.V.Yarmolenko yarim yoshlik go'daklarda jozibali narsalarning o'zaro qiyosiy tasnifini tadqiq qilgan. Muallif olgan ma'lumotlarga qaraganda go'dak beqisob jismlar orasida insonni (katta yoshli odamlarni) tobora aniqroq, ravshanroq

ajrata boshlagan. Shu bilan birga qarakatsiz ko'ruv qo'zqatuvchisiga diqqatni to'plash 26 sekunddan 37 sekundgacha qarakat qilmayotgan odamga bolaning tikilishi, 34 sekunddan 38 sekundgacha, xarakatdagi ko'ruv qo'zqatuvchisiga qarashi 41 sekunddan 78 sekundgacha, harakatdagi insonga e'tibor berishi 49 sekunddan 88 sekundgacha ortgan. Tajribada go'dakning xarakatlanayotgan odamga diqqatini to'plab turishi 4 marotaba ortgani aniqlangan. Go'dak jonsiz narsalarga qaraganda odamga diqqatini barqaror qaratishi uning kattalarga munosabati o'zgarganidan emas balki ular bilan aloqaga kirishganda sust retseptor o'rnini faolroqi egallaganidandir. Go'dakda fazoviy tassavurning boyishida jummalarning idrok qilishidagi farqlashning takomillashuvi muqim vosita xisoblanadi. qayot tajribasi ortib borishi mashqlar natijasida jismlarning alomatlari va belgilarni o'quvi paydo bo'ladi, 3- oydan 6 oylikkacha bolada katta yoshdagi odamlar bilan tanlab munosabatda bo'lishi vujudga keladi. Uch oylik go'dak begonalar orasidagi tuqqan onasini ajrata olsa, yarim yoshdan boshlab esa begonalar ichidagi qarindoshlarini qam farqlay boshlaydi.

M.Yu.Kistayakovskaya ma'lumotiga ko'ra, 5-6 oylikda muomala qilayotgan notanish shaxsga bir oz tikiladi, keyin yo kulimsiraydi yoki undan yuzini o'giradi, xatto, qo'rqib yiqlab yuboradi. Bolada o'zini parvarish qilayotgan yaqin kishilariga boqlanib qolishi sodir bo'ladi. Ana shu sababli onasini yoki enagasini ko'rsa qiyqirib qarshilaydi, unga talpinadi, qo'l oyoqini ixtiyorsiz tipirchilatadi. U yarim yoshga to'lganda atrofdagi yaqin kishilari, qarindosh-uruqlariga, xatto qo'ni -qo'shnilariga qam boqlanib (o'rganib) ko'nikib qoladi. Taxminan 8-9 oylikidan kattalar bilan dastlabki o'yin faoliyatini boshlaydi. O'yin faoliyatidagi tabassum, jonlanish, shodlik, tuyqulari avval faqat kattalar ishtirokida namayon bo'ladi, vaqt o'tishi bilan uyinning o'zi bolaga quvonch baqishlaydi. Go'dak bir yoshga yaqinlashgan sari kattalarning xatti-xarakatlarini izchil kuzatishdan tashqari unda asta-sekin ularning ko'mak berish ishtiyoqi tuqiladi. Natijada bola individual faoliyat turidan qamkorlikdagi faoliyatga qam qamkorlikdagi faoliyat muloqot ko'lamini faqat o'yin jarayonidagi (A.Leontev) amalga osqisqini inobatga olib ularning o'yinlarining mazmunan boyitisqiga katta e'tibor qaratishimiz lozim.

Syujetli va rollarga bo'linib, o'ynaladigan o'yinlar o'yin jarayonida bolalarning bir birlari bilan faol munosabatda bo'lisqlariga imkon yaratadi. Bu bolalar nutqining tez rivojlanisqiga olib keladi. Ma'lumki, syujetli va rollarga bo'linib o'ynaladigan o'yinlarning o'z q onun qoidalari mavjud. Bu q onun qoidalarga rioya q ilisqda bolalar o'z iroda kucqlarini isqga soladilar. Binobarin, o'yin faoliyati davomida bolalarning irodaviy sifatleri qam rivojlanadi. Turli yosqdagi boq cqa bolalarining o'yin faoliyatlari ularning barcqa aks ettirisq, ya'ni psixik jarayonlarini, aq liy imkoniyatlarini, sqaxsiy psixologik sifatlarini, xarakter xislatlarini tarkib toptirib, rivojlantiradi. Squ narsa q arakterliki, boq cqa yosqidagi bolalarning turli tuman o'yin faoliyatlari sekin - astalik bilan ularni o'q isq faoliyatiga tayyorlayd Roli o'yin mazkur yosh davirdagi bolalarning eng muhim faoliyati bo'lib, ular bunday o'yinda go'yo katta yoshdagi odamlarning barcha vazifali va ishlarni amalda bevosita bajaradilar.shu boisdan o'yin voqealari ,oilaviy turmush hodisalari shaxslararo munosabatlarni umumlashtirgan holda aks ettirishga harakat qiladilar. Bolalar kattalarning turmush tarzi his-tuyg'u o'zaro muomala va mulaqatlarning xususiyatlarni o'ziga va o'zgalarga atrof muhitiga munosabatlarni yaqol voqelik tarzida ijro etishi uchun turli o'yinchoqlardan, shuningdek, ularning vazifasini o'tovchi narsalarda hamfoydalaniladi. Bolaning ongida uni qurshab turgan voqeolik to'g'risidagi xilma xil o'yin faoliyatni takomillashtiradigan sharoitlarni tadqiq qilgan N.M .Aksarinaning

ta'kidlashicha o'yin o'z-o'zidan vujudga kelmaydi buning uchun kamida uchta sharoit bo'lishi lozim bunga 1) taasurotlar tarkib topish. 2) har xil ko'rinishdagi o'yinchoqlar va tarbiyaviy ta'sir vositalarining muhayyoligi. 3) bolalarning kattalar bilan tez-tez muomala va muloqatga kirishuvi Bunda kattalarning bolaga bevosita ta'sir ko'rsatish uslubi hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Ko'pchilik psixologlar hamda pedagoglar o'yinning psixologik masalalari bilan bevosita shug'ulanib, o'yinlarning bolaning psixik kamol toptirishdagi ahamiyatiga alohida to'xtalib o'tganlar ma'lumki o'yin bola uchun voqelikni aks ettirishdir bu voqelik bolani qurshab turgan voqeolikdan ancha qiziqarli. O'yining qiziqarliligi uni anglab yetishning osonligidir. Kattalar hayotida faoliyat, xizmat, yumush qanday ahamiyatga ega bo'lsa bola hayotida o'yin ham shunday ahamiyatga ega. Jahon psixologiyasi fanida to'langan ma'lumotlarga ko'ra eng soda psixik jarayondan eng murakab psixik jarayonlar hammasining eng muhim jihatlari shakillantirishda o'yinlar katta rol o'ynaydi.

Maktabgacha yoshdagi bola muayan xususiyatga ega bo'lgan rolni tanlaydi, shu bilan birga u yoki bu personajga xos qat'iy yurish - turishni o'z ichiga olingan ravishda ijro etishga intiladi. Shunday ekan, o'yin maskur bola uchun eng zarur faoliyatga aylana boradi va yangi shakildagi xarektirlarni takomillashtirish, ularni anglagan holda esga yushurish ehtimoli yaqqol voqealikka aylana boshlaydi, Maskur harakatlarni egalash bolada jismoniy mashqlarni ongli ravishda bajarish imkoniyatni vujudga keltiradi. Bolaning o'yinlar shart-sharoitidan kelib chiquvchi ongli maqsadi harakatlarni bajarish kezida o'z ifodasini topadi va uning o'z oldiga quygan maqsadi esda olib qolish va esga yushurish jarayonlariga aylanadi. Bolalar laboratoriya sharoitiga nisbatan o'yinlarda ko'proq so'zlarni eslab qolish va esga tushirish imkoniyatiga ega bo'ladi, bu esa ixtiyoriy xotira xususiyatini chuquroq ochishga yordam beradi. O'yin faqat bilish jarayonlarni takomillashtirib qolmay, bolaning xulq-atvoriga ham ijobiy tasir ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining 2018-yil 7-iyuldagi 4-sonli hay'at yig'ilishi qarori bilan tasdiqlangan va nashr etilgan.
2. Мактабгача ёшдаги болалар илк ривожланишига қўйиладиган Давлат талаблари.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M Mirziyoyev tomonidan 2019-yil 20- martda "Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish bo'yicha 5 ta muhim tashabbus.
4. Maktabgacha ta'lim muassasalarida qisqa muddatli guruhlar faoliyatini tashkil etishda tarbiyachilarni tayyorlash bo'yicha trening moduli. T.: 2017-y.
5. "Bolangiz maktabga tayyormi?" O'z. Res. Xalq ta'limi vazirligi Respublika ta'lim markazi, Ma'rifat-Madadkor nashriyoti.